

PRINCE PATRIARCH VAJIRANANA-VAROROS AND THE FORMATION OF
STATE IDEOLOGY IN SIAM

Mr. Badhama Taganananda

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Arts Program in History

Department of History

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2006

Copyright of Chulalongkorn University

492062

หัวข้อวิทยานิพนธ์

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสกับการสถาปนา

อุดมการณ์แห่งรัฐของสยาม

โดย

นายปฐม ตาคะนันท์

สาขาวิชา

ประวัติศาสตร์

อาจารย์ที่ปรึกษา

รองศาสตราจารย์ฉลอง สุนทราวาณิชย์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาโทมหาบัณฑิต

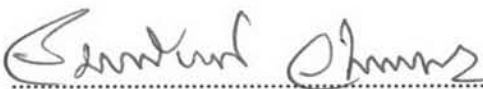

..... คณะบดีคณะอักษรศาสตร์
(ศาสตราจารย์ ดร. ชีระพันธ์ เหลืองทองคำ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สุวัฒน์ รุ่งเจริญ)

..... อาจารย์ที่ปรึกษา
(รองศาสตราจารย์ ฉลอง สุนทราวาณิชย์)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. ปิยนาด บุณนาค)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. สมเกียรติ วันทะนะ)

ปฐม ตาคะนานันท์: สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสกับการสถาปนา
อุดมการณ์แห่งรัฐของสยาม. (PRINCE PATRIARCH VAJIRANANA-VAROROS
AND THE FORMATION OF STATE IDEOLOGY IN SIAM) อ.ที่ปรึกษา: รศ. ฉลอง
สุนทราวณิชย์, 266 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มุ่งศึกษาถึงอุดมการณ์ที่ถูกสถาปนาขึ้นในรัฐสยามในช่วงรัชกาลที่ ๕ –
๖ ซึ่งถือเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ของสยาม โดยศึกษาถึงบทบาทของสมเด็จพระ
มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสในการที่พระองค์ทรงมีส่วนร่วมสถาปนาอุดมการณ์รัฐ
สยามสมัยใหม่ขึ้น

ในช่วงเปลี่ยนผ่านสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ของสยาม นอกจากพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่มีบทบาทในการร่วมสถาปนา
อุดมการณ์รัฐสยามแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แล้ว สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิร
ญาณวโรรสยังทรงเป็นชนชั้นนำของสยามในช่วงเวลาดังกล่าวอีกพระองค์หนึ่งที่ทรงมีบทบาท
สำคัญในการร่วมสร้างอุดมการณ์แห่งรัฐ ดังปรากฏในงานพระนิพนธ์และบทบาทของพระองค์ซึ่ง
ทรงดำรงฐานะเป็นประมุขของคณะสงฆ์ของสยาม ลักษณะดังกล่าวส่งผลต่อความคิดที่เป็น
อุดมการณ์แห่งรัฐที่ทรงมีส่วนร่วมสร้างขึ้นมาซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากความรู้ทางพุทธศาสนา จาก
ปัจจัยข้างต้นทำให้ความคิดเรื่องอุดมการณ์แห่งรัฐสยาม สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิร
ญาณวโรรสทรงให้ความสำคัญกับ “ชาติ” “พุทธศาสนา” และ “พระมหากษัตริย์” ว่าเป็นสถาบันที่
ทำให้รัฐสยามมีความเจริญก้าวหน้า และคงความเป็นรัฐไว้ได้ ซึ่งลักษณะทางอุดมการณ์ดังกล่าวได้
ถูกส่งผ่านไปพร้อมกับการศึกษาสมัยใหม่ที่ใช้หลักสูตรการศึกษาแบบเดียวกันทั่วพระ
ราชอาณาจักร เป็นผลทำให้อุดมการณ์แห่งรัฐที่ทรงมีส่วนร่วมสถาปนาได้แพร่ขยายไปสู่ราษฎร
และกลายเป็นอุดมการณ์แห่งรัฐร่วมกันของสังคมในท้ายที่สุด

ภาควิชา.....ประวัติศาสตร์.....
สาขาวิชา.....ประวัติศาสตร์.....
ปีการศึกษา.....2549.....

ลายมือชื่อนิสิต.....
ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษา.....

4680160522: MAJOR History

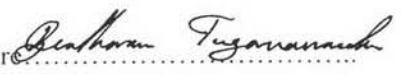

KEY WORD: Ideology/Modernity/History

BADHAMA TAGANANANDA: PRINCE PATRIARCH VAJIRANANA-VAROROS AND THE FORMATION OF STATE IDEOLOGY IN SIAM. THESIS ADVISOR: ASSOC. PROF. CHALONG SOONTRAVANICH, 266 pp.

The main objective of this thesis is the study of the role of Prince Patriarch Vajiranana-Varoros in the formation of modern Siam’s state ideology during the reigns of Rama V and Rama VI when Siam was being transformed into a modern state.

During the period under study, beside King Rama V and Prince Damrong, Prince Patriarch Vajiranana-Varoros was another Siamese elite whose role in the formation of modern Siam’s absolutist state ideology was most crucial. This was well evidenced in his writings and in his position as head of the Siamese *sangha*. Hence, the state ideology thus formed was essentially influenced by Buddhism and the progress, prosperity and integrity of Siam were essentially based on the existence of the three most significant institutions, namely “Nation, Buddhism and King.” This Siamese absolutist state ideology was created and passed on through the public at large through the introduction of modern education system and the centralized and standardized curriculum imposed throughout the realm during this period.

Department.....History.....
 Field of study.....History.....
 Academic year..... 2006.....

Student’s signature
 Advisor’s signature

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นงานศึกษาเรื่องของคุณคณาในประวัติศาสตร์ท่านเดียว โดยนักเรียนประวัติศาสตร์ผู้หนึ่ง ซึ่งผลความสำเร็จก็จะเป็นของนักเรียนผู้นี้เพียงคนเดียว หากทว่าในความเป็นจริงผลการศึกษากลับไม่ใช่การให้ความสำคัญเพียงบุคคลคนเดียวอย่างชื่อหัวข้อวิทยานิพนธ์ และเบื้องหลังของความสำเร็จในการศึกษาของนักเรียนผู้นี้ก็ไม่ได้เกิดจากเขาโดยลำพัง

ความสำเร็จที่ฉันได้รับจากการศึกษาที่แท้จริง คือการตระหนักถึงค่าความเป็นมนุษย์ อย่างน้อยแต่สำคัญที่สุดสำหรับฉันคือ “ความกรุณา” ที่ได้รับจากผู้คนทุกท่านในช่วงชีวิตของฉัน ที่สามารถจดจำและระลึกถึงได้ ทั้งที่คงอยู่และที่ได้จากไป ในชีวิตของฉัน ฉันรักพวกเขาทั้งหมด ในช่วงชีวิตของฉัน บอกได้เลย... ฉันรักพวกเขาทั้งหมด

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
บทที่ ๑ บทนำ.....	๑
ความสำคัญของปัญหา.....	๑
พระประวัติ.....	๖
การอธิบายทางประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา.....	๗
วัตถุประสงค์การศึกษา.....	๑๒
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	๑๒
สมมติฐาน.....	๑๓
วิธีการศึกษา.....	๑๓
ขอบเขตในการศึกษา.....	๑๔
บทที่ ๒ ว่าด้วยอุดมการณ์รัฐในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.....	๑๖
ก. ความนำ.....	๑๖
ข. การค้นหาความหมายและที่มาของ “การอภิเษก”.....	๒๑
ค. ธรรมเนียมในการกล่าวอาเศียรวาทศุติเฉลิมพระเกียรติพระมหากษัตริย์.....	๒๕
ง. ธรรมเนียมขณะแห่งพระมหากษัตริย์.....	๓๓
จ. การขยายฐานอุดมการณ์จากพระมหากษัตริย์สู่การเกาะกุมความคิดเรื่องรัฐ.....	๔๓
ฉ. ความคิดเรื่อง “พุทธศาสนา: ศาสนาประจำชาติ”.....	๖๐
ช. ความคิดเรื่องกำหนดลักษณะแห่ง “ความเป็นพลเมือง”.....	๖๒
ซ. สรุปความ.....	๖๘
บทที่ ๓ กระบวนการสถาปนาอุดมการณ์แห่งรัฐสยาม: การสร้างความรู้จากพุทธศาสนา โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.....	๗๐

๑. การพิมพ์พระไตรปิฎกฉบับหลวงกับการใช้อักษรแบบมาตรฐาน.....	๗๑
ก. ความนำ.....	๗๑
ข. คู่มือภาษาไทย “มาตรฐาน”.....	๗๒
ค. การพิมพ์พระไตรปิฎกของสยามกับกระบวนการคัดเลือกตัวอักษร.....	๗๖
ง. การสร้าง “อักษรไทย” ประจำภาษาบาลี.....	๘๕
จ. การพิมพ์พระไตรปิฎกครั้งที่ ๒.....	๕๗
๒. งานพระนิพนธ์พุทธประวัติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า	
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.....	๕๕
ก. ความนำ.....	๕๕
ข. ที่มาและลักษณะใน “พุทธประวัติ”	
ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.....	๑๐๑
ค. ธรรมเนียม.....	๑๐๒
ง. งานพระนิพนธ์พุทธประวัติ	
ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.....	๑๐๕
จ. การค้นหาความจริงในกระบวนการสร้างพุทธประวัติ.....	๑๑๒
ฉ. พุทธประวัติในลักษณะประวัติศาสตร์.....	๑๒๔
ช. วันวาร กาล เวลา: จากพุทธกาลสู่ความทรงจำร่วมทางสังคม.....	๑๓๑
๓. ประวัติศาสตร์นิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.....	๑๓๕
ก. นำความ.....	๑๓๖
ข. การเปลี่ยนแปลงทาง “ประวัติศาสตร์”: ศาสตร์แห่งความแปรเปลี่ยน.....	๑๓๘
ค. สดมภ์หลักทางประวัติศาสตร์: การเปลี่ยนความรู้ใน	
ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย “ก่อน” สมัยใหม่.....	๑๓๕
ง. งานพระนิพนธ์ “ประวัติศาสตร์”	
ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.....	๑๕๖
จ. การส่งผ่านความรู้ทางประวัติศาสตร์โดย	
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.....	๑๖๕
ฉ. ความรู้ ความเป็นจริง และการปกป้องความเป็นจริง:	
กรณีการไต่สวน ก.ศ.ร. กุหลาบ.....	๑๗๓

ซ. สรุปความ.....	๑๓๘
บทที่ ๔ การเผยแพร่อุดมการณ์แห่งรัฐผ่านระบบการศึกษา	
โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.....	๑๓๙
ก. ความนำ: วิวัฒนาการการศึกษาของไทยและการทำให้เป็นแบบแผนใหม่.....	๑๓๙
ข. โครงการการจัดการศึกษา.....	๑๔๓
ค. การประมวล ติดตาม และสรุปผลโครงการศึกษา.....	๑๕๑
ง. ภายใต้อุดมการณ์และทางข้างหน้า.....	๒๐๒
จ. พระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ กับการจัดการศึกษา.....	๒๐๕
ฉ. ความคิดเรื่องการสร้าง “คุณสมบัติ” ของคนในตัวเอง	
ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.....	๒๑๑
ซ. สรุปความ.....	๒๑๙
บทที่ ๕ บทสรุป.....	๒๒๐
รายการอ้างอิง.....	๒๒๔
ภาคผนวก.....	๒๔๖
ก. งานพระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส.....	๒๔๗
ข. ลักษณะการจัดหมวดหมู่ของแต่ละปี.....	๒๕๕
ค. อนุสาสน์ที่ได้ให้แก่กองเสือป่าในวันถือน้ำเข้ากอง ที่ ๖ พฤษภาคม ร.ศ. ๑๓๐.....	๒๖๒
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	๒๖๖